

Å sette en dronning i scene. Fremstillinger av kroningsopptøget for Isabeau av Bayern i *Grandes Chroniques de France*, 1400-1500

Av Ragnhild M. Bø

1. Innledning

I prosesjonen som fant sted da Isabeau av Bayern ble kronet som Frankrikes dronning i august 1389, ble hun ikke bare gitt rollen som tilskuer til ulike tablåer, men også selv iscenesatt, blant annet som den helige Anna og Jomfru Maria. Prosesjonen er utførlig beskrevet i en av samtidens kronikører, nemlig Jean Froissart, i firebindsverket *Chroniques*. Kroningsopptøget er det eneste i sitt slag i en tekstsamling som først og fremst forteller som de ulike slagene som ble utkjempet mellom franskmenn og engelskmenn under Hundreårskrigen og ridderlig og aristokratisk kutyme. Med performativitet forstått som iscenesettelse, vil jeg i denne artikkelen undersøke på hvilke måter de sensoriske minnene om Isabeaus performativitet eventuelt fikk lov til å sette avtrykk i illustrerte kopier av krønikene utover 1400-tallet – ikke minst i eksemplarer laget en god stund etter hennes død.

2. Froissarts tekst

Teksten som nå går under navnet *Chroniques* ble skrevet av Jean Froissart (d.1404), dikter og krønikeforfatter fra Valenciennes i det nåværende Belgia. Forfatterskapet inkluderer i tillegg *Méliador*, en arthuriansk roman, og flere dikt. Lyrikken er hovedsakelig bevart i to manuskripter i Bibliothèque nationale (Paris, BnF, ms français 830 og 831), mens romanen *Méliador* finnes bevart i to andre manuskripter i samme

bibliotek (Paris, BnF, ms français 12557 og BnF, ms nouvelles acquisitions latines 2374).¹

Chroniques derimot utgjør en tekst på over én million ord og er bevart i omkring 150 eksemplarer.² Krøniken handler om Hundreårskrigen mellom Frankrike og England, samt hendelser som også inkluderer deres ulike allierte, og om hofflivet og opprør i England, Frankrike og Flandern og avsettelsen av den engelske kong Rikard II. Den regnes som et av de viktigste verkene fra middelalderen på høvisk oppførsel og aristokratisk mentalitet. De eldste hendelsene dateres til 1322 og er blant annet basert på nedtegnelse til Jean le Bel. Froissart startet selv å skrive på krønikene på 1360-tallet da han oppholdt seg ved hoffet til Philippa av Hainault, dronning av England. Krønikene er delt i fire bøker, hvorav bok I dekker perioden 1322-1377, bok II 1376-1385, bok III 1386-1388 og bok IV 1389-1400.

På slutten av bok to inntreffer det arrangerte møtet mellom den franske kong Karl IV (d.1422) og den tyskfødt Isabeau av Bayern (d.1435) og det er kjærlighet ved første blick. I følge Froissart møttes de på en fredag, da den unge damen, i følge med tre hertuginner, ble fulgt til kongen. Isabeau knelte dypt foran ham, han tok hennes hånd og så på henne *de grant manière*. I dette øyeblikket ble han fylt med behag og kjærlighet, for han så at hun var skjønn og ung, og han følte et stort begjær etter å se henne og å ha hen-

Fig. 1. Kroningen av Karl V. *Livre des sacres du roi de France* (London, BL, Cotton Tiburtius B viii, f.59v). Paris, 1365. Foto: British Library.

Fig. 2. Kroningsopptoget for Isabeau av Bayern. *Grandes Chroniques de France* (London, BL, Harley 4379, f.3). Brugge, 1470-72. Foto: British Library.

ne. Mandagen etter, den 17. juli 1385, blir de viet i katedralen i Amiens.³ Fire år senere, den 22. august 1389, blir Isabeau hyllet og kronet som dronning av Frankrike under et stort opptog i Paris. Froissart var selv vitne til dette opptoget og skriver “Je mis tout en retenance et puis entendis à escripre et à registreer tout ce que je vey et oÿ dire de verité que advenu estoit à la feste à l’entree et venue à Paris de la roine à Paris de la roine Yzabel de France.”⁴ Beskrivelsen av kroningsopptoget er den første hendelsen som blir omtalt i bok IV.

I en tekst som hovedsakelig omtaler ulike slag er dette kroningsopptoget et originalt innslag, ikke minst fordi kong Karl VI's ankomst til Paris i 1380 ikke nevnes i det hele tatt. Opptoget for Isabeau var innovativt, og rikt på bilder og tablåer som var ment å merke tilskuernes for lengre tid. Isabeau ble ledsaget av hertuginnen av Berry, hertuginnen av Burgund, hertuginnen av Bar, grevinnen av Nevers og la dame de Coucy og andre adelige, alle i bærestoler. Isabeaus bærestol var plassert til høyre for hertugen av Touraine og hertugen av Bourbon, mens hertugene av Berry og Burgund satt til hest på hver side. Dronningens bærestol var, med Froissarts ord, “tres belle, riche et bien aournee et toute descouverte.”⁵ Da følget ankom Bastide, den først byporten til Paris, kunne de beskue en baldakin dekket med stjerner som bredte seg over Jomfru Maria med barnet i fanget. Jesubarnet lekte med en liten vindmølle laget av en stor nøtt, og en rekke syngende engler omkranset de to. Baldakinen var i tillegg utsmykket med det franske og det bayerske våpenskjold, samt en sol av gull “qui esoit la devise ru roy, et pour la feste des joustes.”⁶ Etter å ha betraktet denne lovsangen beveget dronning Isabeau og følget seg til en fontene i Rue Saint-Denis. Denne var fylt med vin tilsatt honning og krydder og

dekket av en asurblå duk med broderte *fleurs-de-lis*. Søyelene rundt den var dekorert med våpenskjoldene til mange av Frankrikes nobleste familier. Bernard Ribemont skriver om dette tablået at “La royauté se tourne vers le peuple pour lui offrir non seulement l’image d’une richesse exemplaire, mais aussi pour lui en faire partager les effets: richesse doit se conjuguer avec largesse.”– at kongemakten her søker å forene rikdom med rundhåndethet.⁷

Deretter beveget følget seg til Treenighetskirken hvor slaget mellom Rikard Løvehjerte og Saladin (et slag som fant sted under det tredje korstoget i 1190) ble utspilt. Prosesjonen stoppet for å glede seg over skuespillet før de fortsatte mot den andre byporten i Rue Saint-Denis. Der var det bygget opp et slott, slik som ved den første byporten, en baldakin full av stjerner og en fremstilling av Treenigheten. Unge gutter var kledd som engler og sang søtt. Idet dronningen passerte under baldakinen – eller himmelen – åpnet Paradisets porter seg og to av englene kom frem og steg ned. I hendene holdt de en fantastisk krone av gull belagt med edelsteiner, og denne ble varsomt satt på dronningens hode samtidig som de utsa disse linjene: *Dame enclose entre fleurs de lis, Roynne est vous de Paris, de France et de tout le païs, Nous en ralons en paradis.*⁸

Prosesjonen fortsatte deretter langs Rue Saint-Denis, mot Châtelet. Der stoppet de for å se en annen storslagen forestilling. Foran byporten ved Châtelet var det bygget opp et slott i tre, med vaktårn som skulle kunne vare i førti år. På hvert vaktårn satt en soldat i full rustning og inne i slottet sto det en seng som var så rikt utrustet at den kunne ha stått på kongens eget rom. Denne sengen kalles *lit-de-justice*, og på den lå, i en levende persons skikkelse, den hellige Anna. I den romslige borggården var det en kanin-

Fig. 3. Kroningsopptoget for Isabeau av Bayern. *Grandes Chroniques de France* (London, BL, Royal 18 E II, f. 7). Brugge, omkring 1480. Foto: British Library.

gård med mange bunter av kvister og løv hvor harer, kaniner og fugler løp og fløy til og fra ettersom de var redde for den store forsamlingen. En hvit hjort kom ut fra noe av løvet og beveget seg mot sengen. Fra motsatt side kom fremragende imitasjoner på en løve og en ørn, som begge gikk biske mot hjorten. Da kom det tolv jomfruer med gylne hatter og hevede sverd ut av kvistene. Disse plasserte seg mellom hjorten og løven og ørnen og viste at de ville beskytte hjorten og

Fig. 4. Alain Manesson Mallet, *Grand Châtelet*. Paris, 1702.

sengen. Froissart beretter at dronningen og de adelige så på opptrinnet med stor fornøyelse.⁹

Da hun kom frem til Notre-Dame ble Isabeau fulgt inn i katedralen og opp til høyalteret, hvor hun knelte og utsa bønner med sin egen stemme. Hun ga fire

duker av gull og kronen hun hadde fått under prosesjonen i gave til katedralen. Jean de la Rivière og Jean de Mercier ga henne øyeblikkelig en mye rikere dekorert krone, som ble plassert på hodet hennes av biskopen i Paris og de fire hertugene i følget, og Isabeau var kronet som dronning av Frankrike, som *dame enclose entre fleurs de lis*. Dessverre gir ikke Froissart, tross sine mange interessante detaljer, noen nærmere beskrivelse av hvordan hun var kledd, men skal han forstås direkte var hun kledd i en blå kjole brodert med gyldne *fleurs-de-lis*.

3. Den performative rollen

I det hun ble kronet som dronning, ble Isabeau samtidig indirekte iscenesatt som Jomfru Maria slik som Maria er fremstilt i motivet kjent som Jomfru Marias kroning eller *Regina coeli*. I dette blir Maria, sittende på en tronstol ved siden av Kristus, kronet enten av Kristus selv eller av engler som svever over henne. En versjon av dette motivet kunne Isabeau se i umiddelbar nærhet, nemlig i relieffet over den midtre portalen til Notre-Dame, sannsynligvis den hun nettopp hadde gått igjennom for selv å bli kronet. Kroningsmotivet utviklet seg på 1100-tallet, i kjølvannet av en voksende kult omkring Maria og doktrinen om Marias himmelfart, den såkalte *assumptio*, som feires den 15.august.¹⁰ Selv om kronen er et assimilert attributt, er den bærer av mye symbolisme, både på Jomfru Marias individuelle makt og den mer vidtfavnende makten til *Maria ecclesia* og den katolske kirke.

Philippe le Mézières (d.1405), rådgiver for kong Karl V og veileder for Karl VI til sistnevnte i 1389 var gammel nok til å styre uten formynderskap fra farens brødre, skrev i den anledning det didaktiske verket *Le songe du vieil pelegin*. Inspirert av aristoteliske tanker om godt lederskap, ligger det i denne teksten som

underliggende prinsipp at kongegjerningen er to-delt. Karl VI er *roy naturel* – som sønn av en konge, er han er født konge – samtidig som han må bestrebe seg på å utøve rollen som *ministre du royaume*. Disse to ulike rollene i le Mézières tekst viser at Karl VI skulle skille mellom kongen som person og kongen som selve utøvelsen av kongsgjerningen.¹¹ Det ligger i dette også en forståelse av at kongsgjerningen er en performativ heller enn en ontologisk størrelse, noe som mye av den didaktiske litteraturen rettet mot konger og prinser bevitner, nemlig at kongerollen ikke er naturlig, men tillært.¹²

Overført på Isabeau ser vi at kroningsopptogets tablåer vektlegger dronningrollens performative størrelse idet Isabeau to ganger iscenesettes som Jomfru Maria (kroningen etter det rekonstruerte slaget mellom Rikard Løvehjerte og Saladin og den påfølgende kroningen inne i Notre-Dame), underforstått at hun skal utøve sin dronninggjerning som den himmelske dronning utøver sin. Videre er hun vitne til jomfrue-ene som stiller seg mellom hjorten og løven og ørnen. Hjorten – *le cerf* – er et av Karl VI sine personlige emblemer, mens løven finnes i våpnene til både av den engelske kongen og huset Wittelsbach, fyrstehuset hun selv nedstammet, mens ørnen referer til Det tysk-romerske Riket. Hjorten, altså den franske kongen skal ha fritt leide til den hellige Annas seng, der Maria kommer til verden. Allegorisk er dette tablået et bilde på at Isabeau ser seg selv ikke bare kronet som dronning, men også født som dronning. Som kongsgjerningen er heller ikke dronningrollen en ontologisk størrelse, men en performativ størrelse, og rollen blir Isabeau til del gjennom ekteskapet med den franske kongen. Nærlesninger av seiersopptog i hertugdømmet Burgund har vist at politiske aspekter ofte må vike til fordel for en mer ‘feminisert ikonografi’

Fig. 5. Kroningsopptog for Isabeau av Bayern. *Grandes Chroniques de France* (Paris, BnF, ms français 2646, f.6). Brugge, 1470-75. Foto: Bibliothèque nationale de France.

i opptog tilegnet hertuginner og prinsesser.¹³ I kroningsopptog for Isabeau av Bayern blir riktignok Isabeau satt inn i rollen som det fremste kvinnelige forbildet av alle, og som sådan tildelt en solid dose ‘female empowering,’ for sin fremtidige dronninggjerning. Det er allikevel grunn til å tro at den styrken hun skal hente ut fra iscenesettelsen er en styrke som skal komme hele kongeriket til gode, ikke bare

henne selv, og som derfor også har tunge politiske undertoner.

4. Kroningsopptoget i illuminerte manuskripter

Froissart beskrivelse av kroningsopptoget som ble holdt for Isabeau åpner opp for en rekke ikonografiske variasjoner som kunne virke kjærkomne i manuskripter som stort sett besto av slagscener. I boken *From Page to Performance* fra 1995 tar artikkelforfatterne enkeltvis opp ulike skriftlige teksters, for eksempel messeliturgiens, transformasjon fra tekst til iscenesettelse.¹⁴ Mine analyser av et knippe illuminerte eksemplarer av Froissarts *Grandes Chroniques de France* vil gå motsatt vei i det jeg undersøker hvordan kroningsopptoget beveget seg fra 'performance' til 'page.' Gjennom en slik undersøkelse brukes ikke Froissarts tekst utelukkende som normativ kilde til fremstillinger av Isabeau i tradisjonell ikonologisk analyse, men som en nedtegnelse hvis idéer og hvis bidrag til leseres visuelle hukommelse gjennom de påfølgende tiår skapte og gjenskapte hennes *persona* på kroningsdagen. Denne type tilnærming kalles gjerne intervisuell, og er en tilnærming som ser på transformasjoner av motiver i ulike kunstneriske medier og sjangre.¹⁵

Det fantes minst ti eksemplarer av Froissarts tekst i det kongelige biblioteket i Louvre.¹⁶ I manuskriptene laget for kong Karl V (d.1380) har naturlig nok verken beskrivelse eller illuminasjoner fra opptoget, men et av eksemplarene som tilhørte Karls V avsluttes med en ganske samtidig hendelse, nemlig hans hustru Jeanne de Bourbons død i 1378. (Paris, BnF, ms français 2813, f.480). I kroningen av Karl V i det samme manuskriptet er kongen fremstilt med blå klær dekorert med *fleurs-de-lis*, mens dronning Jeanne de Bourbon er kledd i en rød kjole (f.439). I kong Karl V's eksemplar av de franske kongenes kroningsbok,

Livre du sacre des rois des France, laget i Paris i 1365, er de fremstilt på samme måte (London, BL, Cotton Tiburtius B viii, f.59v og 69v) (fig. 1).

Noe uventet har ingen av eksemplarene som ble laget for Karl VI eller noen av hans nære slektninger mellom 1380 og 1422 verken tekst eller illuminasjoner fra bok IV. Et av Karl IV's eksemplar avsluttes med en illuminasjon av hans egen dåp og kroningen av Richard II (Paris, BnF, ms français 2608, ff.503 og 521v); et annet med Edvard III av England som ærbødig hilser Filip IV av Frankrike (Paris, BnF, ms français 10135, f.416). Det er derimot ikke uventet av et av de mest forseggjorte manuskriptene med Froissarts *Grandes Chroniques*, nemlig det som ble illuminert Jean Fouquets rikt illuminerte utgava fra 1455-1460 og som mest sannsynlig ble laget på oppdrag fra kong Karl VII.¹⁷ Da Isabeau undertegnet traktaten i Troyes i 1420 tok hun Armagnacfraksjonens parti og gikk mot sin yngste sønn og hertugen(e) av Burgund som eventuelle arvinger til den franske trone.¹⁸ Isabeaus uheldige håndtering av de politiske urolighetene i perioden først og fremst synlig i all sin usynlighet i Fouquets ikonografiske valg; den siste illuminasjonen i dette er kroningen av faren, Karl VI, i 1380 (BnF, ms français 6465, f.457v). Det finnes ingen fremstillinger av Isabeau, ei heller kroningsscener som involverer hertuger av Burgund.¹⁹

En fornyet interesse for teksten kommer til syne i Nederland rundt 1460.²⁰ De kjente bibliofile adelsmennene Anton, bastarden av Burgund (d.1504), hertug Filips av Burgunds illegitime sønn, og Louis de Gruuthuse eide hvert sitt rikt illuminerte eksemplar.²¹ De fleste bevarte utgavene av Froissarts krøniker er fra perioden 1460-1480, og de er hovedsakelig tilvirket i Brugge. I disse eksemplarene er også bok IV inkludert og illuminert, og i flere tilfeller er faktisk

kroningsopptøget for Isabeau den eneste eller den mest forseggjorte illuminasjonen i boken.

Et av disse eksemplarene ble illuminert av Harley Froissart – mesteren for statsmannen og kronikøren Philippe de Commines (d. 1511) mellom 1470 og 1472. Illuminasjonen som er satt inn ved åpningen av bok IV viser Isabeaus kroningsopptog, en veldig tekst-tro fremstilling (London, BL, Harley 4379, f.3) (fig. 2). Isabeau sitter på bærestol, båret av seks hertuger. Baldakinen over stolen er dekorert med *fleurs-de-lis*, og det er også kjolen og kappen hennes. En hest i følget og flaggene som er festet på byporten er dekorert både med *fleurs-de-lis* og Bayerns blå-hvite emblem. Følget er i ferd med å komme inn i Paris, og biskopen kommer henne i møte. Både Ste-Chapelle og Notre-Dame kan kjennes igjen blant bygningene innenfor bymuren. Det kan også bygningen rett bak porten, Grand Châtelet. Selv om hun er i ferd med å komme inn i byen, er hun allerede kronet. Dette bekrefter at følget er i ferd med å gå gjennom porten ved Châtelet, det vil si en av portene de kom til etter at Isabeau hadde blitt gitt en gullkrone av to personifiserte engler.

I et annet manuskript, også dette illuminert i Brugge siste fjerdedel av 1400-tallet for en fremtredende adelsmann, nemlig Thomas Thwaytes (d.1503), finansråd for kongen og hertugdømmet Lancaster under Edvard IV, er Isabeaus kroningsopptog inkludert på lignende vis (London, BL, ms Royal 14 D vii, f.5). Isabeau sitter i en bærestol og følget ankommer en byport hvor det viftes med flagg med *fleurs-de-lis* og Bayerns blå og hvite ruter. Isabeau er kledd i blått, men verken kjolen eller baldakinen over bærestolen er gitt ytterligere heraldikk. Hun er kronet, hvilket tilsier at følget ankommer byporten ved Grand Châtelet. Arkitekturen i bygningen bekrefter dette. Med

Fig. 6. Slagscener. *Grandes Chroniques de France* (Paris, BnF, ms français 2661, f.5). Frankrike eller Flandern, omkring 1430. Foto: Bibliothèque nationale de France.

unntak av Grand Châtelet er de andre bygningene i illuminasjonen fremstilt på en mer tilfeldig måte, det vil si uten de klare silhuetene fra Sainte-Chapelle og Notre-Dame som er så fremtredende i Harley 4379.

Rundt 1480 utførte den såkalte Getty Froissart-mesteren og samarbeidspartnere illuminasjoner for bok

IV av Froissarts krøniker for Edward IV av England (d. 1483) (London, BL, Royal 18 E II, f. 7) (fig. 3). Isabeaus kroningsopptog er den ene av to helsides miniatyrer i manuskriptet. Hun er fremstilt i det hun ankommer byporten i Paris, sittende i en bærestol båret av to hvite hester, og omringet av hertuger. Hertuginner og kammerpiker ses kommende i følge til hest. Verken hestene eller byporten er dekorert med våpenskjold, men bygningen rett bak byporten har likhetstrekk med middelalderens Grand Châtelet (fig. 4). Slik er illuminasjonen som i det øvrige preges av kunstnerisk frihet kontekstualisert i tid og rom. Margene er dekorert med kong Edvard IV sitt våpenskjold, et skjold med den engelske løven og de franske *fleurs-de-lis* omkranset av Hosebåndordenens blå bånd.

I tre eksemplarer fra Froissarts krøniker som i dag er i Bibliothèque nationale de Paris finner vi en noe annerledes ikonografi ved åpningen av bok IV. I åpningsbildet til boken i eksemplaret som er illuminert av Antoine de Bourgogne *et al.*, har Isabeau steget ned fra bærestolen og møtt av Charles VI. Kongen er kledd i blå kappe med *fleurs-de-lis* og har krone på hodet, mens Isabeau er i en kjole med gylden underdel og grønn overdel. Det er ingen våpenskjold i bybildet eller på hestens utrustning, og Paris er ikke gitt noen spesielle tegn utover at byporten ligner på Grand Châtelet. Over selve porten er det et relieff med gyldne figurer på blå bunn og en forgylt statue på hver side. Motivet i relieffet viser to engler som svever på hver sin side av den Hellige Ånd; disse kan med god kjennskap til Froissarts teskt alludere til englene som kronet Isabeau (Paris, BnF, ms français 2646, f.6) (fig. 5).

Miniaturen som åpner et manuskript laget noen tiår tidligere, dessverre av ukjent mester og for ukjent oppdragsgiver, er delt i to scener.²² Nederst ser vi Isa-

beau til hest, i stedet for sittende i bærestol, i prosesjon inn til Paris. Det er ingen våpenskjold, og bybildet som skal utgjøre Paris er heller ikke gjenkjennelig, men det at hun følges av to hertuger og tre hertuginner (eller hoffdamer) til hest gjør illuminasjonen til en illustrasjon av teksten, selv om disse er plassert foran og bak dronningen, ikke rundt henne slik Froissart beskrev det.

Slagsscenen fra slaget mellom Rikard Løvehjerte og Saladin fyller den øverste delen av illuminasjonen, og Isabeau er fremstilt som tilskuer ved kong Karl VI's side.

(Paris, BnF, ms français 2648, f.1). I et annet eksemplar, hvor verken maler, oppdragsgiver eller tilblivelsessted er kjent, men som i følge nettsidene til BnF er fra tredje kvartal av 1400-tallet, er åpningsbildet delt i fire siste tredjedel delt i fire like store deler. Tre av dem har en slagscene fra ridderturningene som ble holdt i forbindelse med Isabeaus inntog i Paris, mens den siste viser en legmann kneler foran en mann med orientalsk hodeplagg. Isabeau er altså ikke tilsted, selv om det blir poengtert i rubrikken under miniatyrbildet at teksten som følger handler om den noble festen som ble holdt i Paris da Isabeau, hustru til Karl VI den elskelige, og også ridderturningene som ble avholdt da og hvilke gaver de mottok (Paris, BnF, ms français 2661, f.5) (fig. 6).

5. Avslutning

Isabeaus performative roller i kroningsopptøget, slik som tablået hvor hun blir kronet av engler og indirekte blir satt inn i en fremstilling av Maria som *Regina coeli*, eller tablået hvor hun ved å se den hellige Anna som nybakt mor på en *lit-de-justice* og indirekte blir bedt om å se seg selv i samme positur, det vil si som mor til en mannlig arving til den franske tronen, slår

aldri igjennom i ikonografien. I den grad denne viktige dimensjonen ved Isabeaus kroning er ivaretatt, er det ved å vise henne med krone ved ankomsten til byporten ved Grand Châtelet, slik det er fremstilt i Harley 4379, Royal 14 D VI og Royal 18 E II. Dette øyeblikket i opptoget er uten tvil det foretrukne som illustrasjon til åpningen av bok IV, og bortsett fra i eksemplaret som ble laget for kong Edvard av England og et av manuskriptene med ukjent oppdragsgiver er denne scenen også politisk-dynastisk markert ved å inkludere de franske *fleurs-de-lis* og av og til også huset Wittenbergs våpenskjold.

Den eneste iscenesettelsen fra kroningsopptoget som er innlemmet i tillegg til ankomsten til byporten, er Isabeau som tilskuer til slagscenen mellom korstogsridderne og sarasenere, som i Français 2648, eller bare slagscenene selv, som i Français 2661. Utenfor dette lille corpus av illuminerte eksemplarer av Froissarts tekst, har jeg funnet et lite spor av Froissarts beskrivelse manifestert i et faktisk bilde. Det dreier seg riktignok ikke om iscenesettelsen av Isabeau, men om den lille vindmøllen laget av nøtteskall som Jesubarnet lekte med i det første tablået Isabeau beskuet da hun kom inn i Paris. En slik vindmølle er nemlig malt inn i Jesubarnets hender i en Madonna med barn-fremstilling tilskrevet Jan Provoost (d.1529), som nå henger i National Gallery i London.²³ I hvilken grad dette maleriet refererer til Froissarts tekst er derimot høyst uklart.

Noter

- 1 http://www.arlima.net/il/jean_froissart.html (oppsøkt 03.05.2017).
- 2 McKendrick, Lowden og Doyle 2011 s. 198.
- 3 Paris, BnF, ms français 2660, f.252.
- 4 Froissart 2004 s. 348.

- 5 Froissart 2004 s. 349.
- 6 Froissart 2004 s. 350. Denne gygne solen var strengt tatt ikke den franske kongens devise, men et emblem som ble anvendt under festiviteter og ridderturneringer.
- 7 Ribemont 1991 s. 520.
- 8 Froissart 2004 s. 351-352.
- 9 Froissart 2004 s. 352.
- 10 For doktrinen om Maria som Regina coeli, se blant annet arbeider av Abelard og Nicolas av Clairvaux. For symbolikk knyttet til kronen og utviklingen av motivet av Maria som himmeldronning, se Warner 1990 s. 113–117, Stroll 1997 og Gaposchkin 2000.
- 11 Delogu 2012 s. 147-152.
- 12 Stahl 2008.
- 13 Legaré 2010.
- 14 Alford 1995.
- 15 Artikler og bøker av for eksempel Debra Higgs Strickland, Cynthia Hahn og Mitchell B. Merback er gode eksempler på intervisualitet anvendt i kunsthistorisk forskning. Metoden er mer utførlig beskrevet i Bø 2013 s. 45-47.
- 16 Delisle 1907 s. 204.
- 17 Inglis 2011 s. 75.
- 18 Om forholdet mellom Isabeau og sønnen Karl VII, se Adams 2010 s. 234 og Potter 2002 s. 114-115.
- 19 Inglis 2011 s. 78.
- 20 Le Guay 1998.
- 21 McKendrick, Lowden og Doyle 2011 s.198.
- 22 Dateringen kan først og fremst gjøres gjennom kvinnenes hodeplagg, såkalte bourrelet, som var i bruk i denne fasongen frem til ca.1430.
- 23 Se <http://www.nationalgallery.org.uk/paintings/jan-provoost-the-virgin-and-child-in-a-landscape> (oppsøkt 03.05.2017).

Litteratur

- Adams, Tracy: *The Life and Afterlife of Isabeau of Bavaria*, Baltimore 2010.
- Alford, John A. (red.): *From Page to Performance. Essays in Early English Drama*, East Lansing 1995.
- Bø, Ragnhild M.: *Devotion and Representation at the French Court. An Intervisual Approach to the Lamoignon Hours, a Parisian Manuscript from the Bedford Master, c.1415*, Oslo 2013.
- Delisle, Léopold: *Recherches sur la librairie de Charles V*, Paris 1907.
- Delogu, Daisy: "How to Become the 'roy des frans': The Perfor-

- mance of Kingship in Philippe de Mézières's *Le songe du vieil pelerine*", *Philippe de Mézières and His Age. Piety and Politics in the Fourteenth Century*, red. Renate Blumenfeld-Kosinski & Kiril Petkov, Leiden 2012, s. 147-164.
- Froissart, Jean: *Chroniques. Livres III et IV*. Innledning og bearbejding av Peter Ainsworth & Alberto Varvaro, Paris 2004.
- Gaposchkin, M. Cecilia: "The King of France and the Queen of Heaven: the Iconography of the Porte of Notre-Dame of Paris", *Gesta* 39, 2000, s. 58-72.
- Inglis, Eric: *Jean Fouquet and the Invention of France. Art and Nation after the Hundred years War*, New Haven/London 2011.
- Legaré, Anne-Marie: "L'entrée de Jeane de Castille à Bruxelles: un programme iconographique au féminin", *Woman at the Burgundian Court. Presence and Influence*, red. Dagmar Eichberger, Anne-Marie Legaré & Wim Hüskén, Turnhout 2010, s. 43-55.
- Le Guay, Laetitia: *Les princes de Bourgogne, lecteurs de Froissart: Les rapports entre le texte et l'image dans les manuscrits enluminés du livre IV des Chroniques*, Turnhout 1998.
- McKendrick Scott, John Lowden & Kathleen Doyle: *Royal Manuscripts. The Genius of Illumination*, London 2011.
- Potter, David (red.): *France in the Later Middle Ages*, Oxford 2003.
- Ribemont, Bernard: "L'Entrée d'Isabeau de Bavière à Paris: Une fête textuelle pour Froissart", *Feste und Feiern im Mittelalter*, red. Detlef Altenburg, Jörg Jarnut & Hans-Hugo Steinhoff, Sigmaringen 1991, s. 515-522.
- Stroll, Mary: *Maria Regina: "Papal Symbol", Queens and Queenship in Medieval Europe. Proceedings of a Conference held at King's College London April 1995*, red. Ann J. Duggan, Woodbridge 1997, s. 173-204.
- Warner, Marina: *Alone of All Her Sex: The Myth and Cult of the Virgin Mary*, New York 1976.